

„Mint egy mániás. [...] Mint egy fejbogár” (*Nem kettővel*). Az agy folyamatos neszelése és a neszelők mozgásának folyamatos megfigyelése. A víztömeg súlya, az akváriumdoboz falai, az üveglapra mindig bekúszó tükrökép. Sok rövid, leíró mondat. „Hátul lazán hízik a Tintahal” (*Családegény alja*).

Deres Kornélia kötetete szuggesztív – folyton aláhúzásra, kijegyzetelésre ingerlő – emberi mondatok és furcsa halak meséinek találkozása.

Talán jól ismert tapasztalatokat (depresszió, a nyelv iránti szkepszis, a saját testtel kapcsolatos idegenségérzés) ábrázol, ám olyan motívumkészlettel, amely bár gazdag hagyományra tekint vissza („HAL [piscis]. Jelentése: Krisztus, víz, bűnbánat, bujaság, világi hívságok [horogra akadt hal], tudatlanság, falánkság, csend, viszonyosság [nagy hal megeszi a kisebbet], magány”),¹ mégis saját nyelvet képes alkotni. A hal, illetve a víz mint szimbólum antropológiai magától értetődőségének ereje ott munkál a versekben, ugyanakkor a hagyománytól jól eltalált mértékű távolságot is tud tartani a kötet, és így működtetni képes egy valóban saját(tá) tett szimbólumrendszert. „Mi ez a halember-retorika?” (*Halogén fél*).

A címben megjelölt box/boksz motívum mellett a hal és a víz adják a vonalvezető szimbólumokat, amelyek kidolgozottsága talán még finomabb, mint az ütés, az esés, a verseny élményeit hordozó küzdősporté. A mindennapok nyelvén fogalmazva a *BOX* középpontjában a depresszió áll. A tünetek alapvetően a test (sajátságának, birtokolhatóságának, határainak) gyanúba keveredésének különböző megnyilvánulásaiban érhetőek tetten. A belső világ képei és zajai egy ponton mindig kitakarják a külvilágéit, és leuralják a tapasztalt valóságot:

*Egy dobozban ébredsz. Jó kis kelés.
Sötéten és pecsét alatt, mint halálhírt
hozó levél. Előbb a pánik. Jól ismert
körvonalai: erő és demonstráció.
Tudod, át kéne állni a külvilági
frekvenciára, hallani a megtartó
zajokat. De hiába, csak a belső
dobok tam-tam ritmusa.
(Hibás körök)*

Horváth Anna Flóra 69

„TÜDŐ ÉS SZÍV ÍGY KIT VEZET MEG?”

Deres Kornélia: *BOX*

A test akarva-akaratlanul egy, a környezetéről leváló világot alkot: a különállás inkább szükségszerű, mint így kívánt, és romantikus toposz sem lengi körül. A létrejött világ/test/én(?) nem egészes, és bár én-tapasztalata alapvetően a „külvilági frekvenciától” való elkülönöződésben ölt formát, a belső világ konstans dagály-fázisú, így szakadatlanul előnti a külsőt. Mossa csak a partot, de sosem éri el. Hatalmas óceán hullámozik a megszólaló énből, és ez a hullámozó közege, aminek a mélyéről nagyon távolinak tűnik a levegő, otthontalanul otthonossá válik. A *Hipomán* című vers rögzíti, hogy a *kifelé létezés* állapota milyen ritka: „Pár napig tart még ez a rianás. / Gyönyörű éhség, kifelé figyelni.” A hipománia enyhébb mániás tünetegyüttest jelent, azaz a depresszív szakaszt felváltó, jellemzően rövidebb, szélsőségesen felhangolt fázist. A jég repedésének motívuma elegáns pontossággal, finoman, de nagyon érzékletesen ragadja meg a fázisváltás hirtelen és uralhatatlanul, mégis szabályos geometriával lefutó pillanatát. Ahogy a szem leszalad a nejlonharisnyán. A rianás egyszerre a repedés, az anyag omlásszerű széttöredezése (egyszerre hosszában és mélységében), és a jég törésének üvegszerű hangja, a szilánkok csillogása. A jégtábla alatt egy másik világ nyílik meg: a felnyíló víztömeg egyszerre a változás ígérete és a veszély forrása; illetve a változás és a veszély csábítása is.

A létezés térszerű élménye, illetve téri metaforizációja, a depressziós tapasztalat topologikus leírása meghatározó a kötetben. Önmagába újra és újra beleesik a versbeszélő. Ez a *befelé-lefelé esés* egyaránt artikulálható a vízbesüllyedés és a testbe zuhanás mozzanataként. „Alászállni a víztömeg mélyére. / Át egy pupillán, pislogás nélkül. / A hullámok itt már nem érződnek, / a homály szélemen lebeg. Szorít” (*Családragény alja*). Illetve: „Lefelé zuhanni egy testben. Méltó feladat. / Vezetőszáron rángatnak le, át a szájbolton, / a nyelv alatti tájra. / Elnyelem saját magam” (*Szívkirály*). Egyszerre jár a fejében az Alice-t elnyelő gödör, Csodaország torz tükrei és Kafka odújának zsizsegő magánya. A magába zártság sokszor és explicite fejeződik ki: hogy a kötet önmagából (egy Kemény István-idézetet parafrázálva) kölcsönzi mottóját – „Nem változni: öngyilkosság” (*Egy kelet-európai célnak megfelel*) –, erősíti ezt a csigaház-jelleget. A depresszió a nem-változás, az állóvíz állapota.

„Bent otthonos, kockázat nélküli sötét / egó előtti földmozgás” (*Vesztő*). A biztonságos sötét a halak élőhelye: ez adja a velük való rokonság alapját. Furcsa, ismerős tengeri szörnyek ezek a halak, akiknek a pikkelyein a saját tükörképünket látjuk megcsillanni. Nem a folyóvizek fürge uszonyosai, inkább a mélytengerek ősi, lomha lényei tűnnek itt fel hasonmásainkként. Hogy a beszélőben van a hal, vagy a beszélő van a halban (~*cet, Jónás!*), szinte mindegy: nem szétválaszthatóak.

A kötetben nagy szerepet kapnak az álmok, illetve számos vers álomkép. (Az *Óceánjáró*, a *Gyévocsák* hátborzongató és gyönyörű álomleírások.) Az álomba sülyedt, ágyba süppedt test helyzete egyértelmű párhuzamot mutat a vízben lebegés állapotával, érzeki tapasztalatával. A rémál-
mokban a trauma megtestesítőiként úsznak be a különböző víziször- 71
nyek; a tudati tapasztalatban a rémálmok mint bestiák tűnnek fel.
„Rémek évada, isten hozott” (*Középdélután*). De sem a szörny, sem az állat nem idegen soha. Deres halai a bennünk lakó bestiák – akik annak ellenére, hogy velünk élnek, illetve éppen ezért, meglepően rémisztőek, rémisztően meglepőek lehetnek. Hiába ismétlődő és jól ismert démon a rémálom, álmodóját mindig újult erővel tudja letaglózni. „De hol vannak a győztes álmaim? / Kit válogatnak be főhősnek helyettem?” (*Kényszerkanzlerin*).

A megjelenített pszichológiai állapoton keresztül a *BOX* olyan ontológiai horizont megnyitására munkálkodik, amely egy nem alapvetően verbális természetű és egy nem feltétlen antropocén világ hordozója. A depresszív állapot nemcsak szavak, sokkal inkább képek és érzetek kattogása: az „uszonyosztalgia” (*Kényszerfények*) a felé az állapot felé tekint és mutat, amelyben a preverbális lények élnek.

A hal nem beszél. Az ember beszél. Miért? Nemcsak az emberi test nem tűnik eleve adottnak, de a testet öltött emberiség (a civilizáció, a történelem, a belakott világ) sem adekvát. A versbeszélő számára a szépség, a megkérdőjelezés, a véletlenszerűség képzelet válik meghatározóvá, miközben eltűnik a magától értetődő, *puszta* létezés tapasztalata. A valóság valóságosságával kapcsolatos fixációt a depressziós logika termeli ki. A korábban is idézett hipománia mellett számos más klinikai terminus technicus is szerepel Deres kötetében. A mánia (mániás mező, mániás geometria), a trauma (Traumland, traumaismétlés), a magzatkori stressz szintén jelen vannak a kötet szókészletében. A pszichológiai szakkifejezések észrevétlen természetességgel olvadnak be a megszólaló én nyelvébe, a mentális lexikon inherens darabjaként hatnak. A lírai kifejezőmód és a lélektani szaknyelv összecúsztatására vonatkozó izgalmas reflexiós gesztus a *Kataton cipő* című, a népmesék motívumkészletét beépítő boszorkányos vers két rövid sora: „A mágia / (értsd: analízis)”. Az autopoetikus kiszólásból az önirónia tónusát is kihallani, amely egyébként nem idegen a kötet más szöveghelyeitől sem. A versbeszélő nemcsak a saját érzeki tapasztalataival, de a verbális kifejezhetőséggel szemben is gyanakvó; az irónia mellett a cinizmus is hangot talál.

*Kifogni őket: hentesmunka. Kádba nem vágyanak.
Fáj nekik a reflektor, fáj lenni nyelvívé.
Elveszem tőlük a tengert, a kékeket el,
és a bújást. Egy fejben ennyien mégsem
élhetünk. Jön értük a tisztánlátó forróság.*

72

*Bontott halak, kiúsztak a tarkó alól,
idézőjelek közé. És még tovább.
(Vízlények)*

A metaforizáció abuzív árnyalatát tárja fel a *Vízlények* című vers. Hiszen a halak metaforává tétele bizonyos értelemben a halságuktól való megfosztás. A hal nem verbálisan létezik, nem érti a metaforát; sőt, valószínűleg nem is úgy érez és érzel, ahogy mi, emberek azt róla elképzeljük. Ha idézőjelet teszünk rájuk, az egyenlő a kifogásukkal, a szétbontásukkal, a felsértésükkel. Deres azt tárja elénk, hogy a verbalizálás valamiféleképpen mindig a világ megerősökölése. A mondás, az állítás, ahogy megragad valamit, azonnal egyszerűsít is; ezért szükségszerűen hibázik és csal. A nyelv is töri a fényt, akár a víz. A közvetítő közeg, amihez csak hozzáférést ad, azt azonnal el is homályosítja. Természetes módon létrejön itt egy áthallás az irodalmi ábrázolás (írás) és a terápiás gyakorlat (beszéd) között, ezáltal a pszichológiai feltárást illetően is megjelenik ugyanaz a szkepszis a kötetben, mint a verbális kifejezhetőséggel kapcsolatban. Nemcsak a költészet, az analízis is hentesmunka.

A kötetben megjelenő nyelvi szkepszis dinamikus feszültségben áll a folyamatos metaforizációs kényszerrel. A „halembertorikának” nevezett szimbolikus kifejezésmódot nem tudja elengedni a versbeszélő, hiába rögzíti a saját nyelvi cselekvésének bírálatát. A „halembertorika” fixációként működik; és mint fixáció, verbális természetű, hiszen *elmondható*. A megfogalmazás és az önkifejezés kényszere párhuzamosan jelenik meg a rögeszmés ön- és nyelvkritikával. A kötetben egymásba folyik, egymásból következik a megváltozott mentális észlelés kiváltotta általános kétely és az antropocentrikus világkép (nyelv)filozófiai alapú megkérdőjelezése.

A *nyelv mint erőszak* problémájára való rámutatással Deres olyan bölcséleti síkra emeli a kötetet, amelyen nyelvfilozófiai érdeklődésűvé tud válni a mentális állapot leírása, valamint fenomenológiai tétellel kezd el bírni a depresszió tapasztalata. A testi érzeteket és az elme percepcióit, sajátos logikáját is bizonyos fokú eltartással, egyfajta leíró nyelven, az alanyiságtól ellökni képes ridegséggel ábrázolja a kötet. A *BOX* nem traumapornó. Elsősorban a fentebb vázolt nyelvfilozófiai és fenomenológiai aspektus az, amely megóvjá a szöveget attól, hogy azzá váljon. De fontos rögzíteni azt is, hogy

a kötet nem a trauma okára, forrására, történetére helyezi a hangsúlyt, sokkal inkább a trauma következtében kialakuló mentális-percepciós kondíció tapasztalata az, amely e versek tartalmát és nyelvi keretrendszerét megalotja. Ez nem jelenti azt, hogy ne esne szó különböző valóságselemek – az élsport vagy a gyermekkori sérülések, súlyos családi örökségek – és a pszichés állapot kauzális viszonyáról; ám az önértelmezés nem is egyszerűsödik le az ok-okozat bináris és pozitivista struktúrájára. Ebben az értelemben a kötet nem betegségpoétika; nem a betegségről, az emberről szól. Deres lírájának a pszichoanalízishez, de nem igazán a pozitív pszichológiához van köze. (Ismét bevillan: „A mágia (értsd: analízis)”.) Úgy is megragadható a kötet pozíciója, hogy inkább fenomenológiai, mint pszichológiai érdeklődésű. Az áll a fókuszban, hogy a világ hogyan mutatja meg magát – nem a *normalitás* értékrendszere felől tesz fel a versek a maguk kérdéseit. A fiziológiai, vagy ha úgy tetszik, biokémiai valóság realitása sem tűnik ki a képből. „Az agyi kötések kapósak a rosszra” (*Halogén fél*); „Tüdő és szív így kit vezet meg?” (*Hibás körök*) – nevet kínjában a versbeszélő.

A bezártság élményét a testfenomenológiai tapasztalatok mellett az ökölvívás motívumában ragadja meg a szöveg. Az erő, erőszak tapasztalata természetesen számos szempontból testi: visszatérő kép a testet borító kék-zöld foltoké, a fájdalomé, a zuhanásé. A sportoló körül pedig ott a ring: a folyton rá szegeződő tekintetek szintén meghatározó élmények a versbeszélő számára. A versenyző (test!) állandó kitettségé, a *nézettség* állapota önmagában erőszakos. „Harmincan nézitek, ahogy repülök a levegőben” (*Tóth oldalról*). A megfigyelő-értékelő pillantás abuzív jellege itt épp ugyanaz, mint a szimbolikus nyelvbe kényszerített halak esetében: a kötet újabb párhuzamot teremt a megszólaló én és az általa megszólaltatott vízlények között. A ring, akár egy akvárium. A néhány perces bokszmeccs kapcsán nem megrészegült szabadságról vagy nemes küzdelemről, inkább a csapdába esettségről, a megfélemlési szorongásról és a mozdulatsorok gépies végrehajtásáról olvasunk.

Ahányszor leírom a **BOKSZ BOX** szót, a szövegszerkesztő automatikusan javítja azt a magyar helyesírásnak megfelelően. A kötet cím a versek mögé helyezi a 'doboz' kifejezés angol nyelvű alakját. A test önmagára záródása és a víz szimbólumrendszere az akvárium, a medence, az uszoda képzetét hívja be. (A kongó terek Plath üvegbúráját juttatják eszembe – hasonló tapasztalat a depresszióról.) Az edzőterem, a ring jól kijelölt terek, amelyek helyet adnak a dühnek, cserébe csupán teljesítményt várnak. Deres verseiben az élsportnak egy sajátosan női, méghozzá fiatal női vagy gyereklányi tapasztalata jelenik meg, amely a megalázottság még több árnyalatát képes felrajzolni. „Húzz bele, szentem” (*Tóth oldalról*).

A sportban épp ugyanannyira embertelenül bizzar, mint amennyire lenyűgözően, ravaszul finom, ahogy egyszerre hajtja igába az affektusokat, a teret és az időt. A bokszmeccs minden emberi erőszakot az arra kijelölt helyre zár be, minden agressziót a sorsdöntő három percek valóságába

74 csatornáztat. „Kinetikus szobrok fél percben, / ötven kiló hús alatt gondolj el valamit a tehetetlenről” (Tóth oldalról). A BOXban a szupercivilizált ösztönszelídítéssel és a ring felrajzolásával szembeni ellenszenv egyszerre jelenik meg a sport mozdulatnyelvét jól ismerő ember hiperfókuszáltan végigvitt koreográfiájával, a feladatban való aláztatos elmerülésével. „A mániás fázisban / képek vittek előre. Utcai harcos északkeletről” (Tóth oldalról). A ringben átélt mentális állapot és a mániás szakasz közt félreérthetetlen párhuzamokat vázol fel a szöveg, ahogy a családi viszonyok és örökölt traumák is beépülnek a meccsek szimbólumrendszerébe:

*Fojtás és kitérés. Értened kell,
ez nem csupán technika,
ez családtörténet. Bennem érnek össze,
szürke szőnyegeken, ujjfoltokban a halovány bőrön.
Lila és zöld zúzások. Te úgy ejtenéd, foltok.
Kijforgatom az agressziót, ki ebből
A püderszín pokolból.
(Drasztikus torzó)*

A pszichés örökségcsomag a női és a férfi felmenők oldaláról hasonló erővel tör fel. „Csak volt valami értelme azoknak az éveknak a ringben, / papa” (Tóth oldalról); „Három nő, egy szívvel. [...] De aztán túl későn, évtizedeket csúsztatva, illetlenül érkezem / lecserélhető harmadik” (Óceánjárók). Az apai ágon öröklődő traumák inkább az elfojtás, a düh(kezelés), az erőszak, az anyai ágon továbbadtak az egymással való konfliktusok, kapcsolódási nehézségek, hidegség körül vokalizálódnak. A kulcsprobléma értelemszerűen a tulajdonosságok és traumák elkerülhetetlen és szabadságkorlátozó továbbadása: „A rendszerszintű problémák nem állnak meg / az egó határán. Traumaismétlésnek hívják” (Vízleányek). A tengermélyi érzésben rejlő, otthonosságból és fenyegetettségéből álló kettősség a családban való létezés párhuzama is. A *Családragény alja* – az egyik legkitűnőbb című verse a kötetnek – festi meg a képet: a család is súlyos víztömeg.

A kötet utolsó ciklusa a (NO) EXIT címet viseli. Az ezt megelőző szöveg a következő sorokkal végződik: „éhes csecsemőfejek kántálják, hogy a félelem / évének vége. / Ömlik, özönlük a szerotonin” (Fél-halak királya). Az extatikus verszárlat és a kijárat (exit) tábla felvillantása legalábbis a feloldás lehetősége felé irányítja a figyelmet. A záróegység egyetlen szövege a *Civil tél* című.

A vers a fájdalmak forrásának ábrázolását illetően konkrétabb az eddigieknél: az apa temetését írja le, emellett a transzgenerációs traumákról is számot ad. Az erőszak öröksége kapcsán a nagypapa bokszoló múltja mellett itt a „Papa” PTSD-jében konkretizálódik a korábban is már felvillantott háborús tematika.

75

A kötet szerkezetéből adódóan tulajdonképpen nyitva marad, hogy a zárlatot jelentő gyászvers, amely valamiféle elszámolásra tesz kísérletet, jelenthet-e kiutat a csigaházból. A korábban arányos terjedelmű ciklusok után az egyetlen versből álló (NO) EXIT elé kvázi cezúrát húz meg a szerkezet. A kötet lehetőséget ad arra, hogy a zárlatot kijáratnak tekintsük, és így a szövegegészen végigúszó „haleMBER-retorikából” végül a megtisztulás elérkezését olvassuk ki; de arra is, hogy a különálló, a kötet felépítésének ritmusát megtörő finálét ne tekintsük teljesen hermetikus vagy inherens egységnek, ne egy tökéletesen lezárni-helyrebillenteni képes gesztusnak olvassuk azt. A zárósor: „Táncolj medve, táncolj”. Szép, ahogy megmarad zaklatottnak és nyugtalanítótnak.

A kötettel kapcsolatos legélesebb kritikám a közéleti témájú szövegrészeket illeti. Van példa ugyan érzékenyen megfogalmazott közéleti és magyarságtapasztalatra. Erős, megdöbbentő hatású a következő részlet: „Valakit azért biztosan zavarba ejtene, / hogy országotoknak hívjátok / a földet, amit mások / kerítették körül” (*Inváziós sapka*). Az esetek túlnyomó részében azonban a politikai költészet tárgykörébe tartozó sorok inkább erőtlenek és kissé bizonytalanok. Példának okáért a *Hamelni patkányfogóban*: „És látom, / még mindig nincs meg, mi az, hogy rendszerkritika” és „kétes, Kádári kánaán”; vagy a *Hunok urában*: „Lehetek-e egy ország haragosa?”. Mintha ezt már mind hallottuk, elmondtuk volna.

Disszonáns a közéleti szólam, esetlen a korábban tárgyalt lírai dimenziók magabiztos verskezeléséhez képest, így kellemetlenül el is hangzik azoktól. Holott mint elképzelés, jó a személyes, a családi és a közösségi traumák rétegeinek egymásra építési kísérlete. A transzgenerációs traumák felől a politikai dimenziókhoz való közelítés (illetve ennek inverze) abszolút megalapozza a közéleti szólam létjogosultságát, mégis úgy érzem, mindez nem valósul meg elég sikeresen, a különböző aspektusok nem kerülnek egymással megfelelő harmóniába. Mindenképpen izgalmas viszont a kötet ezen vállalkozása a saját pszichológiai és analitikus, illetve akár politikai vonatkozásainak szempontjából. Felszabadító aktus ugyanis, hogy az egyén mentális állapotáról szóló diskurzusba be tudja vonni a szociokulturális és politikai kontextust is (a kritikai pszichológia gyakorlatában valósul ez meg).

A *BOX* nem minden pontja egyformán erős és újszerű, összességében azonban igen jól sikerült kötet. Az imént tárgyalt közéleti vonulat mellett néhány verszárlatot éreztem kevésbé jól kidolgozottnak, és néhány cím számomra hatásvadászbabbnak tűnik a kelleténél. Biztos vagyok benne, **76** hogy vannak versek, amelyek jobban működnek a kötetben, mint önmagukban tennék, van azonban jó pár olyan szöveg, amely szuverén egységként is egészen kitűnő. A *BOX* gyengeségei nem strukturális, és nem is konstans zavaró hibák. Deres a kötetében valóban egyéni lírai nyelvet szólaltat meg, ami amilyen szép, olyan okos is. A versbeszélő világtapasztalását egy parallel szimbólumrendszereket működtető, azokat egymással termékeny párbeszédbe léptetni képes, az értelmezés horizontján is sokdimenziós versnyelvben szólaltatja meg. (*Jelenkor, Bp., 2022*)

¹ *Állatszimbólumtár*, szerk. VÍGH Éva, Bp. Balassi, 2016, 120.

